

MIDDELEEUEWSE HERPETOLOGIE, DEEL 13

ETS TRAGHER DAN MEN VINT IET EL

Door: Marcel van der Voort, Heerbaan 14, 5721 LS Asten.

Inhoud: Stellio - Hertaling - Commentaar - Scaura - Hertaling - Commentaar - Situla - Hertaling - Commentaar - Literatuur

* * *

STELLIO

- Stellio, scrivet Ysidorus,
Es bedi gheheten dus,
635 Om dat es al oppenbare,
Ghelijc dat ghesterret ware.
So waer tscorpioen dit siet
Ist vervaert ende vliet.
Sijn venijn es van fellen doene,
640 Maer dat vleesch van den scorpioene
Ghewreven ende daer toe ghebonden
Gheneset in corten stonden.
Stellio verdrongen in wine,
Ende ghedwaghen daarmede tanscine,
645 Doet die lelike sproeten ofgaen,
Als ons meesters doen verstaen.
(vss 633-646)*

HERTALING

Volgens Isidorus heet de stellio stellio, omdat het dier duidelijk gesterd is, d.w.z. dat het een stertekening draagt. Als een schorpioen de stellio ziet, dan wordt hij bang en vlucht. Het gif van de stellio is erg kwaadaardig, maar als je het vlees van een schorpioen stukwrijft en op de wond aanbrengt, dan geneest die in korte tijd. Geleerden vertellen ons, dat je, als je de stellio verdrinkt in wijn en vervolgens met die wijn je gezicht wast, je lelijke sproeten kwijtraakt.

COMMENTAAR

In het Nederlands zou het dier *sterhagedis* genoemd kunnen worden, al kent Grzimek deze hagedisse-soort niet. De stellio wordt in *De Animalibus* van de Duitse geleerde Albertus Magnus ook vermeld. Het is ook Albertus Magnus die aangeeft, dat er verwarring bestaat tussen de salamander en de stellio (Orbán, 1985, pag. 228). Niettemin komen we bij dit dier geen reminiscenties aan de salamander tegen, het heeft zo zijn eigen eigenaardigheden.

Topsell vermeldt dit dier in de index uitdrukkelijk bij de viervoetige serpentes. Bij het lemma zelf behandelt hij de stellio uitvoerig, maar Maerlant geeft ons in zijn bescheiden bijdrage over de stellio weinig aanknopingspunten met Topsell's tekst. De stertekening bevindt zich volgens een aanvulling van White op de rug. (White, 1960, pag. 185).

SCAURA

- Scaura draghet oec venijn.
Jacob seghet ende Solijn,
Alst oud es dat et wort blent;*
650 *Ende alst sine faute kent,
Soectet enen wech daer een gat staet,
Datten oesten heine gaet.
Daer statet voren ende siet,
Alse die sonne risen pliet,*
655 *Ende verniewet eer iet lanc
Sijn sien an der sonnen ganc.
Mensche, al bistu worden blent,
Kere dijn herte in orient,
Daer die fraie sonne riset:*
660 *Al bistu leec, du worts ghewiset.
Du sout van hem ontfaen dijn lecht,
Die niemen en doet onrecht.
(vss 647-662)*

HERTALING

De scaura is, net als de stellio, een giftig dier. Volgens Jacobus van Vitry en Solinus wordt dit dier blind als het oud wordt. Als de scaura dit gebrek bij zichzelf constateert, zoekt zij een muur op met daarin een gat dat uitziet op het oosten. Vóór dat gat gaat de scaura dan wachten totdat de zon opkomt, door het licht waarvan zij haar gezichtsvermogen weer terugkrijgt. Mens, ook al ben je blind geworden, wend je naar het oosten waar de zon opgaat. Ook al ben je een leek, je zult het licht ontvangen van Hem, die niemand onrecht doet.

COMMENTAAR

De scaura blijft in het werk van Topsell onvermeld en ook White rept niet over dit dier. Volgens Te Winkel wordt er met scaura de zonzagedis bedoeld, *Saura heliace*, van oorsprong een dier dat in de Physiologus wordt vermeld (Te Winkel, 1979, pag. 485). In versie Y van de Latijnse Physiologus, één van de vroegste vertalingen van de originele Griekse pendanten, wordt onder nr. 49 de *Saura Eliace* vermeld (McCulloch, 1960, pag. 22 en 26). In de Griekse Physiologus wordt de hagedis genoemd als nr. 2 (zie de editie van O. Seel, 1960, pag. 4). Het naslagwerk van Grzimek kent nóch de wetenschappelijke naam die Te Winkel geeft, nóch de ge vulgariseerde.

In de verzen 657-662 waagt Maerlant zich weer op het moraliserende vlak, zoals dat doorlopend gebeurt in de oerbron, de Physiologus.

SITULA

- Situla draghet venijn,
Als ons seghet Jacob ende Solijn.*
- 665 *Een serpent ist ne buere groet.
Dient steect hi blijft van derste doet.
Ets tragher dan men vint iet el,
Maer et heeft so scone een vel,
Dat et den lieden doet stille staen,*
- 670 *Diet sien so schone zonder waen.
Dus houd staende met sire ghedane
Die niet vervolghen mach met gane.
So heet ist dat et te wintere wel,
Alst somer ware, ofdoet sijn vel.*
- 675 *Wien soet steket, hine van verwinnen,
Hine blivet doet van droechten binnen.*
(vss 663-676)

HERTALING

De situla is giftig, zeggen Jacobus van Vitry en Solinus. Het is niet zo'n erg grote slang. Degene die echter gebeten wordt, sterft van dorst. De situla is trager dan welk ander dier, maar ze heeft zo'n mooie huid, dat de mensen die haar zien bij haar stil blijven staan om haar te bewonderen. Zo houdt deze slang de mensen staande die zij vanwege haar traagheid niet zou kunnen achtervolgen. Het dier is zó heet, dat het in de winter zijn huid afwerpt alsof het zomer is. Degene die door een situla gebeten wordt sterft daaraan onherroepelijk, doordat hij van binnen helemaal uitdroogt.

COMMENTAAR

De naam *situla* komt bij White voor als *scitalis* en is afgeleid van het Latijnse *scitulus*, een woord dat *elegant* betekent. Topsell noemt situla als naamsvariant van de dipsas (Topsell, 1973, pag. 48).

Onwillekeurig moet men bij de summiere, subjectieve beschrijving van het uiterlijk van deze slang denken aan *Elaphe situla*, de luipaardslang, een dier dat door bijvoorbeeld Grzimek de mooiste Europese slang genoemd wordt (Grzimek, 1972, pag. 480) en dat bescheiden van afmeting blijft: lengte tot 1 meter. Tégen identificatie van de Middeleeuwse situla met onze contemporaine *Elaphe situla* pleit uiteraard, dat de luipaardslang niet giftig is en ook is het niet zo, dat dit dier zó traag is, dat het voldoet aan wat Maerlant daar in vers 667 over zegt, al moet ik hieraan toevoegen, dat Trutnau van *Elaphe situla* zegt: *Sie bewegt sich nicht flink* (Trutnau, 1988, pag. 198). Bovendien is meer dan eens gebleken, dat Middeleeuwse benamingen nog steeds gehanteerd worden in de moderne herpetologie en dat sommige daarvan in de loop der tijd zijn losgeraakt van de oorspronkelijke eigenaars (White, 1960, pag. 185, noot). Wat Topsell echter over de dipsas en de verbinding van deze slang met de situla heeft gezegd, maakt het vanwege de gegevens van Maerlant over de verschrikkelijke uitwerking van het situlagif aannemelijk, dat we hier eerder met een cobrasoort dan een elaphesoort te maken hebben. Verder onderzoek zou hierover meer duidelijkheid moeten brengen.

LITERATUUR

- Grzimek, B., 1972. Het leven der dieren, in zestien delen. Utrecht. Deel VI: Reptielen.
- Maerlant, J. van, 1980. *Der Naturen Bloeme*. Ed. Dr. Eelco Verwijs, Leiden 1878. Ongewijzigde herdruk.
- McCullogh, Fl., 1960. *Medieval Latin and French Bestiaries*. Chapel Hill.
- Orbán, A., 1985. De salamander van Aristoteles tot Thomas van Cantimpré. Een literair-historisch onderzoek. In: Tussentijds. Bundel Studies aangeboden aan W.P. Gerritsen ter gelegenheid van zijn vijftigste verjaardag. Onder redactie van A.M.J. van Buuren, H. van Dijk, O.S.H. Lie, F.P. van Oostrom. Utrecht. Pag. 217-237; 358-362 (noten).
- Physiologus, der, 1960. Übertragen und erläutert von Otto Seel. Artemis Verlag, Zürich/Stuttgart.
- Topsell, E., 1973. *The Historie of Serpents or The Second Booke of liuing creatures*. London, 1608. Reprint Amsterdam.
- Trutnau, L., 1988. *Schlangen im Terrarium. Ungiftige Schlangen*. Stuttgart.
- White, T., 1960. *The Bestiary. A book of beasts*. New York.
- Winkel, J. te, 1979. *Maerlant's werken beschouwd als spiegel van de 13e eeuw. 's-Gravenhage*. Herdruk van de tweede omgewerkte druk. Utrecht.